CZU:811.135.1'374:025.4
ORCID: 0000-0002-1055-0634

Cristina CATEREV

Biblioteca Naţionlă a Republicii Moldova
(Chişinău)

DIN ISTORIA TERMINOLOGIEI BIBLIOTECONOMICE

From the history of the librarianship terminology

Abstract: In this article we must present the evolution of terminology in the field of Romanian librarianship, to describe the stages in which it can be implemented, to address some historical and theoretical premises of the emergence of library language.

At the same time, it does not propose an effect and an analysis of the librarianship of the terms in various publications, for all the perspectives of the history of evolution. Over the last decades, library terminology has been and is the subject of debates in various circles of specialties.
Keywords: library history, library term, term evolution, term statistics, lexical loan.

Rezumat: În articolul de faţă încercăm să prezentăm evoluţia terminologiei din domeniul biblioteconomic românesc, să descriem etapele de dezvoltare a acesteia, să abordăm unele premise istorice şi teoretice ale apariţiei limbajului biblioteconomic.

Totodată, ne propunem a efectua şi o analiză a termenilor biblioteconomici în diverse publicaţii, tot din perspectiva evoluţiei istorice. Pe parcursul ultimelor decenii, terminologia biblioteconomică a constituit şi constituie subiect de dezbateri în diverse cercuri de specialişti.
Cuvinte-cheie: istoria bibliotecilor, termen biblioteconomic, evoluţia termenilor, statistica termenilor, împrumut lexical.

În zilele noastre, există mai multe lucrări în domeniul biblioteconomic, în care se abordează varii aspecte, inclusiv cel al evoluţiei termenilor biblioteconomici. Cu toate acestea, cercetările referitoare la evoluţia terminologiei în domeniul biblioteconomiei de-a lungul timpului, precum și descrierea lor lexicografică în limba română, sunt insuficiente, fapt ce determină actualitatea subiectului în cauză. Terminologia din domeniul biblioteconomic în evoluţia sa nu are un areal original al termenilor sau conceptelor, specialiştii inspirându-se, în toate perioadele de dezvoltare, din alte spaţii de informare, cum ar fi studii de traducere, traducerea noţiunilor din standarde sau din dicţionarele unor limbi străine.

Vocabularul domeniului biblioteconomic este incomplet, începând cu cele mai vechi timpuri, ceea ce limitează cercetarea acestuia. Terminologia biblioteconomică trebuie să fie cercetată începând cu geneza biblioteconomiei.

BDD-A31610 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

Baza cercetării noastre o constituie evoluţia istorică a lexicului biblioteconomic românesc, exemplele fiind selectate din cele mai relevante surse de informare, dicţionare etc., care au pus fundamentul terminologiei respective româneşti. A scrie despre evoluţia termenilor biblioteconomici şi a nu descrie istoria apariţiei tăbliţelor, scrisului şi a hârtiei, a cărţii, ar fi ceva abstract şi obscur. Din aceste considerente, încercăm să prezentăm în continuare, pe scurt, fiecare etapă, prin care demonstrăm că „la început a fost biblioteca…" (Popa, 2017, p. 4).

Primele biblioteci au fost doar parţial biblioteci, fiind compuse, în mare parte, din înregistrări nepublicate, care erau, de obicei, privite ca arhive, nu ca biblioteci. Descoperirile arheologice din vechile state-oraş ale Sumerului au dezvăluit săli de templu pline cu tablete de lut în scenă cuneiformă. Aceste arhive erau alcătuite, aproape complet, din evidenţa tranzacţiilor comerciale sau a stocurilor, cu doar câteva documente care ating subiecte teologice, înregistrări istorice sau legende.

Primii bibliotecari ai Antichităţii, de la Biblioteca din Alexandria, au fost cei care au pus, de fapt, bazele filologiei. Datorită acestor bibliotecari avem acces la o parte dintre operele literare şi filosofice ale Greciei Antice. Tot ei au inventat şi au aplicat primele tehnici ale filologiei. În Grecia Antică, literatura a precedat scrisul. Poemele homerice au fost transmise pe cale orală multe secole. Când alfabetul fenician a fost preluat şi adaptat de greci la jumătatea secolului VIII î. Hr., tradiţia orală era puternică şi a durat mult până când Pisistrate a cerut la Atena (secolul VI î. Hr.) scrierea celor două epopei.

Cărţile erau foarte rare până în secolul V î. Hr. când sunt câteva indicii că ar fi existat inclusiv comerţul cu carte şi că s-au constituit primele biblioteci private. Nu există însă dovezi ale existenţei unei biblioteci publice. Se presupune că manuscrisele importante erau depozitate în arhivele statului. Însă, din secolul IV î. Hr., există dovezi că s-au înfiinţat instituţii academice, care aveau biblioteci proprii (spre exemplu, Liceul lui Aristotel). Aceste biblioteci academice se pare că au fost modelul după care regele Egiptului Ptolemeu Filadelful, pe la 280 î. Hr., a întemeiat Biblioteca de la Alexandria.

Muzeul din Alexandria era considerat în acele vremuri, formal un „centru al muzelor". Practic, era un centru al unei comunităţi literare şi ştiinţifice în acea perioadă. Biblioteca din Alexandria era cea mai mare. Ea conţinea peste 500000 de exemplare, fiind remarcabilă și prin bibliotecarii celebri: Demetrius, Zenodotus, Eratostenes, Apollonius, Aristofan, Aristarh şi Callimachus (310/305-240 î. Hr.), care erau consideraţi *custozi ai învăţării* (Guinagh, 1963, p. 23).

Aceşti savanţi au o contribuţie semnificativă la culegerea şi catalogarea varietăţii mari de suluri din colecţia bibliotecii. Callimachus a fost cel care a creat ceea ce este considerat a fi primul *catalog de subiecte* al exploataţiilor bibliotecii, numit *pinaks*. Termenul provine din greacă *πίνακες* plural *πίναξ*,

BDD-A31610 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

tradus din engleză *tables*; *pinaks* apare în studiul modern despre cultura Greciei Antice şi înseamnă o „tablă”, tabletă votivă din lemn pictat sau un relief din teracotă, marmură sau bronz ce a servit ca obiect votant. Colecţia conţinea 120 de suluri dispuse în zece clase de subiecte, fiecare clasă fiind apoi împărţită, enumerând autorii în ordine alfabetică după titluri (Rubin, 2010, p. 38).

După cum am menţionat mai sus, învăţaţii de la Biblioteca din Alexandria sunt cei care au fundamentat filologia. Ei aveau rolul de a stabili ce era corect şi ce era fals în exemplarele diferite ale aceluiaşi text, căci aveau acces la aceeaşi scriere a unui autor copiată de mai mulţi scribi. Au cercetat moştenirea secolelor anterioare prin trei mijloace: critica, gramatica şi hermeneutica. Dificultăţile pe care le întâmpinau ţineau de specificul manuscriselor în Antichitate: punctuaţie aproape inexistentă, rudimentară, lipsea despărţirea în cuvinte; multe dintre cuvinte erau prescurtate (mai ales pentru a intra cât mai mult text); sistemul de accentuare nu exista; alternarea interlocutorilor în textele dramatice era indicată rar; numele personajelor erau adesea omise; versurile lirice erau scrise în proză. (Se spune că Aristofan din Bizanţ ar fi inventat *colometria*, unităţile metrice ale poeziei; i se atribuie şi îmbunătăţirea punctuaţiei şi inventarea sistemului de accentuare).

Bibliotecarii de la Alexandria aveau rolul de reconstituire a „originalului”, a unei variante cât mai apropiate posibil de ceea ce autorul intenţionase să scrie, care se făcea în mai multe etape. Etapele reconstituirii textelor în deplinătatea lui formală, semantică şi literară erau: prozodia, accentele corecte, pronunţia frazei, punctuaţia; exegeza gramaticală simplă (aspectele morfologice); exegeza gramaticală stilistică (retorica); explicarea cuvintelor (glose, lexicografia); explicarea elementelor de relaţie, explicarea obiectivă a ceea ce se indică adesea prin „antichităţi”; explicarea etimologică a cuvintelor (sensul originar, evoluţia); cercetarea formelor analogice în morfologie; exegeza estetică a operei literare, inclusiv critica autenticităţii unei opere literare, iar la poezie – metrica etc. Această bibliotecă a fost distrusă, fiind una dintre cele mai mari pierderi ale umanităţii (Costa, 2011).

Materialele pe care se scria în trecut au constituit multă vreme o problemă. Papirusurile erau puţin rezistente, nu puteau fi scrise pe ambele feţe, erau greu de citit din cauza formei de sul şi se uzau relativ repede, mai ales dacă erau folosite des.

Pergamentul, mai rezistent, putând fi mai uşor de şters şi rescris, putând fi prins sub formă de codice, deci fiind mai uşor de manevrat şi de citit, a constituit un mijloc important de păstrare a operelor scrise. Oricum, operele scrise rămâneau accesibile puţinilor oameni, neputând fi multiplicate decât în câteva exemplare.

De-abia odată cu descoperirea fabricării hârtiei s-au creat condiţiile unui acces mai larg la operele scrise, dar chiar şi aşa până la sfârşitul Evului Mediu, când au apărut primele universităţi, puţini erau cei care citeau, printre ei se numărau: preoţii, călugării, o parte dintre nobili, câţiva literaţi şi oameni de ştiinţă, scribii etc., numărul lor fiind redus şi de faptul că, pentru a citi, oamenii din acele vremuri trebuiau să cunoască limbile în care se scria, greaca şi latină.

BDD-A31610 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

Odată cu apariţia universităţilor şi a necesităţii lecturii în Europa în secolul XI d. Hr., producţia de carte a cunoscut o expansiune deosebită, lectura devenind o activitate din ce în ce mai obişnuită în societate.

Printre formele de păstrare a documentelor în bibliotecile din trecut se enumeră:

Papirusul care era făcut din fâşii subţiri tăiate din măduva unei trestii care se creştea în Delta Nilului. A fost folosit curent până în secolul VII d. Hr., fiind înlocuit cu totul abia în secolul XI, când a început fabricarea hârtiei din bumbac. Putea fi scris doar pe o parte, textul fiind dispus în coloane. Se ţinea sul, având la un capăt, alteori la ambele capete, nişte bastoane de lemn sau os pentru a fixa sulul şi pentru a putea fi mai bine mânuit. Trebuia protejat cu o teacă pentru că nu era foarte rezistent sau erau confecţionate carcase din piele unde se păstrau exemplarele.

Pergamentul a fost inventat la Pergam (secolul II î. Hr.) unde exista o altă bibliotecă faimoasă a Antichităţii. Biblioteca din Pergam, în traducere „*citadela*", situată pe Acropole, fiind a doua bibliotecă din Grecia Antică. Este cunoscută mai ales datorită faptului că, odată cu sistarea exportului de papirus de către Dinastia Ptolemeilor, din cauza rezervei limitate şi a luptei economice, slujitorii Bibliotecii din Pergamon au inventat o materie nouă pentru codice, numită *pergaminus* sau *pergamena*, după numele oraşului. Aceasta era realizată din piele fină de viţel, fiind un predecesor al calculului. Se mai spunea că biblioteca număra 200000 volume, dăruite mai târziu Cleopatrei de către Marcus Antonius, ca un dar de nuntă.

Pergamentul era fabricat din piei de animale (oi, capre, viţei, antilopă etc.). Putea fi scris pe ambele părţi. Era mai rezistent, aşa că din secolele II-III d. H. a început să fie preferat papirusului. Iniţial, a fost folosit sub formă de sul, apoi de „*codice*" grup de fascicule prinse pe margine laolaltă. Era mai uşor de mânuit sub formă de codice şi putea cuprinde un material mai întins.

Palimpsestele (sensul originar al cuvântului era „a zgâria") erau papirusurile sau pergamentele refolosite, care avuseseră iniţial un text pe ele şi datorită ştergerii avansate a cernelii, erau utilizate pentru scrierea altor texte. Refolosirea se făcea fie după spălarea, fie după raderea textului anterior.

Hârtia a început să fie folosită din secolele X-XI d. Hr., la început din bumbac, iar apoi, din secolul XII, din zdrenţe de pânză. De prin secolul XIV s-a folosit doar cea fabricată din zdrenţe de pânză. De-abia din secolul XIX s-a făcut hârtie din celuloză (lemn, stuf). Hârtia fusese inventată de chinezi prin secolul II î. Hr., dar a fost cunoscută de-abia în secolul VIII d. Hr. de restul lumii. În 751 d. Hr. la Samarcand chinezii prizonieri de război, în urma bătăliei de la Talas (între califatul arab Abbasid şi dinastia Tang din China), au divulgat secretul de fabricare a hârtiei arabilor pentru a-şi plăti răscumpărarea. Europenii au preluat ulterior tehnica de fabricare a hârtiei de la arabi. Cele mai vechi codice de hârtie datează din secolul IX pentru textele greceşti şi din secolul XIII pentru cele latineşti.

Dacă am crea o scară a evoluţiei apariţiei bibliotecilor, a profesiei de bibliotecar, respectiv, a termenilor utilizaţi, am prezenta-o în felul următor: preistoria – înainte

BDD-A31610 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

de Hristos; perioada antică; perioada renaşterii (1300-1600); perioada iluministă (1715-1789); perioada modernă; perioada contemporană. Perioada sumerienilor (2800-2400 î. Hr.) este considerată cea mai veche în care se atestă profesia de bibliotecar, iniţial era definită *stăpâni ai cărţilor* sau *păstrători ai tăbliţelor*. Ei au fost primii care au instruit funcţionarii pentru a ţine evidenţa conturilor din comerţ. Sumerienii erau cărturarii sau preoţii care au fost instruiţi să se ocupe de cantitatea şi complexitatea vastă a acestor înregistrări. Ştim despre cel puţin un *deţinător al cărţilor* care a fost angajat să supravegheze miile de tablete pe materiale sumeriene şi babiloniene, inclusiv texte literare, istorie, prevestiri astronomice, calcule, tabele matematice, tabele gramaticale şi lingvistice, dicţionare, înregistrări comerciale şi legi. Toate aceste tablete au fost catalogate şi aranjate în ordine logică după subiect sau tip, fiecare având o etichetă de identificare.

Trecând peste secole, vorbim în cele ce urmează despre terminologia biblioteconomică din secolul XV şi XVI. Ceea ce am putea afirma cu certitudine e că aceasta are, în mare parte, un caracter religios, întrucât sunt termeni preluaţi din colecţiile călugărilor şi feţelor bisericeşti: *isagogie*, *iradea*, *irmologhion, ispisoc*, *istoriat*, *isoglosă*, *ison*, *iuft*, *izvod*, *interfoliaj*, *interim*, *incidit*, *incipit* etc. Unii dintre termeni erau preluați din alte domenii de activitate, precum activitatea editorială, legătorie, arhivistică, întrucât activităţile specifice ale călugărilor erau de a curăța colecțiile pe care le păstrau în biserici, mănăstiri, chilii: *a arhiva*, *a păstra*, *a curăța*, *a copia*, *a închide*, *a ascunde*, *a ornamenta*.

Termenii din domeniul biblioteconomic care apar în textele româneşti în a doua parte a secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XIX-lea nu au atras atenţia cercetătorilor. Dovada era lipsa publicaţiilor care tratau terminologia biblioteconomică românească. Primele publicaţii în domeniu au apărut la începutul secolului XIX, cea mai veche lucrare publicată fiind *Biblioteca satului* (în 1936), în care era descrisă activitatea bibliotecilor din sate.

În selectarea termenilor biblioteconomici ne-am bazat pe o lista de termeni, sintagme alcătuită personal, peste care am suprapus glosarul ediţiilor de termeni biblioteconomici românești din diverse perioade.

Articolul de faţă are drept scop și prezentarea statistică a termenilor din domeniul biblioteconomic românesc, de la origini până în prezent, de la cei mai vechi termeni până la apariţia celor mai recenţi. Cercetarea urmărește determinarea numărului de termeni biblioteconomici în dicţionare şi publicaţii de specialitate. Astfel, cele 7 dicţionare şi publicaţii românești analizate, care includ termenii despre istoria cărţii, au fost grupate în 3 perioade de editare: (1918-1990, 1991-2000, 2001-2010, 2011-2019), considerate cele mai reprezentative pentru transformările prin care a trecut societatea biblioteconomică românească şi sistemul biblioteconomic. Prezentăm în continuare dicţionarele româneşti de terminologie biblioteconomică, indicând numărul de termeni incluşi:

BDD-A31610 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

Tabel

Autor, titlul dicționarului	Anul editării	Numărul de termeni
Vocabular de bibliologie	1966	1674
Olteanu, Virgil. *Din istoria şi arta cărţii: Lexicon*.	1992	3000
Regneală, Mircea. *Dicţionar de biblioteconomie şi ştiinţa informării: Român-englez*.	1999	5500
Regneală, Mircea. *Dicţionar explicativ de biblioteconomie şi ştiinţa informării*. Ed. a 2-a. Vol. 1. A-L.	2001	2395
Regneală, Mircea. *Dicţionar explicativ de biblioteconomie şi ştiinţa informării*. Ed. a 2-a. Vol. 2. M-Z.	2001	2395
Dicţionar de biblioteconomie şi ştiinţe ale informării: Ediţie enciclopedică.	2014	1978
Biblioteconomia modernă: glosar (*L. Kulikovski*)	2018	540

Analizând termenii biblioteconomici în diferite surse, am constatat că aceştia au origine diversă: latină, greacă, neogreacă, germană, franceză, italiană, spaniolă, engleză, rusă. Astfel, în limbajul biblioteconomic românesc vechi existau diferiţi **termeni şi sintagme latineşti**, precum: *indecimo, in aedibus*; *incizare*; *incunabul*; *infix*; *in extenso*. Alte formule, care desemnează reproducerea unui text în întregime: *in folio*; *in memoriam*; *in octavo*; *in plano*; *inquatro*; *in trigesimo*; *secundo*; *incidit*; *permissu* - formulă care figurează pe foaia de titlu a cărţilor vechi şi rare, certificând aprobarea dată de o autoritate laică sau bisericească pentru imprimarea lucrării respective; *es-dono – ex-libris* care identifică o carte provenită din donaţie etc. **Termeni care au origini în limba greacă:** *bibliotheke* – a capsa *filada* – echivalent cu termenul ce provine din limba latină – *codex*, care semnifică reunirea de tăbliţe cerate, foi de papirus sau de pergament, reprezentând cea mai veche formă de carte (Olteanu, 1992, p. 87). **Termeni care au origini în limba neogreacă:** *hartofilax* – bibliotecar sau arhivar al unei mănăstiri, în Evul Mediu (Olteanu, 1992, p. 181). **Termeni care au origini în limba germană:** *getrukt bei* – formulă care însoţeşte numele tipografului pe foaia de titlu a vechilor tipărituri; *in verlag bei*; *in der buchahandlung* – de vânzare la; *in komission* – de vânzare etc. (Olteanu, 1992, p. 169, 203). **Termeni care au origini în limba** *franceză: accès* (acces); *bibliotheconomie (*biblioteconomie)*; catalogue* (catalog); *classement* (clasament); *périodique* (periodic) etc. **Termeni italieneşti:** *con licenza*, *con permiso*, *con privilegio* etc. **Termeni spanioli**: *con licencia*; *en la imprimenta del* – formulă care însoţeşte numele tipografului pe foaia de titlu a cărţilor vechi. **Termeni englezeşti:** *bookseller* (librar); *bookstore* (librărie); *bookshop* (magazin de cărți); *copyright* (drept de autor); *library* (bibliotecă); *printed – printat*; *software – soft* etc. Remarcăm că în etapa actuală de dezvoltare a vocabularului terminologic, inclusiv cel biblioteconomic, se observă o pondere excesivă a englezismelor, precum: *advocacy*, *blog*, *blogger*, *blogging*, *blogosferă*, *brainstorming*, *design*,

BDD-A31610 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)

ebook reader, *flipchart*, *gmail*, *google*, *hardware*, *hyperlink*, *lego*, *link- login*, *webex*, *webliografie*, *webologie (webology)*, *wikipedia*, *wictionary*, *zip (arhivă)* etc., etc. **Termeni care au origini în limba rusă, mai bine-zis, calcuri din rusă:** *библиотечная операция* (технологическая) (operaţie bibliotecară (tehnologică); *глубина фонда* (кронологическая) (profunzimea fondului (cronologică); *группа библиотеки* (организационая) grup al bibliotecii (organizaţional); *алфавитные разделители* (на полке) (separatoare alfabetice (la raft) etc.

În concluzie, menţionăm că terminologia biblioteconomică, ca disciplină, cuprinde un sistem organizat tematic de unităţi lexicale. Toate schimbările care au survenit pe parcursul anilor în acest domeniu se datorează, întâi şi întâi, progresului tehnico-ştiinţific din cadrul societăţii.

Referinţe bibliografice:

1. CARMEN, Vlad. *Limba română contemporană. Lexicologie: curs*. Cluj: Universitatea Babeş-Bolyai, 1974.

2. COSTA, Ioana. *Papirus, pergament, hîrtie: Începuturile cărţii.* [online] Bucureşti: Humanitas, 2011. – 180 p. Disponibil: https://stroke. ro/?p=2434. [citat 27.04.2020].

3. GEORGESCU-TISTU, Nicolae. *Vocabular de bibliologie*. 1966.

4. GUINAGH, Kevin. *The President, the Professor and the College Library*. *The Kubraruab's Role in Society*. – The Challenge: Sixth Annual Mary C. Richardson Lecture, May 3, 1963. New York, 1963.

5. OLTEANU, Virgil. *Din istoria şi arta cărţii: Lexicon*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1992.

6. *Pergam*. [online] Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Pergam. [citat 29.04.2020].

7. POPA, Virginia. *La început a fost biblioteca*… [online] 4 p. Disponibil: http://www.bcu-iasi.ro/docs/biblos/biblos16/8-meridian.pdf [citat 16.03.2020].

8. *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*. București, 1968, nr. 1, vol. 1.

BDD-A31610 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 3.145.131.28 (2024-04-19 17:33:49 UTC)